HAVELOCK ELLIS' VISIE OP SEKSUALITEIT TUSSEN (MANNEN EN) VROUWEN

Marjolein Nieboer[1]

Henry Havelock Ellis (1859-1939) was een Engelse wetenschapper die begin deze eeuw invloedrijke opvattingen over de seksualiteit van mannen en vrouwen had. Hij was één der grootste schrijvers over seksualiteit en gedurende het interbellum was hij waarschijnlijk de meest invloedrijke wetenschapper die zich bezighield met deviant seksueel gedrag.

In deze bijdrage wordt de visie van Havelock Ellis op de seksualiteit van zowel hetero- als homoseksuele vrouwen weergegeven. Deze visie is van groot belang binnen de geschiedenis van de seksualiteit in Europa en speelt nog altijd een belangrijke rol binnen onze huidige samenleving. Met Freud, Foucault, Kinsey en Masters & Johnson, is Ellis één van de sleutelfiguren in het twintigste eeuwse denken over seksualiteit. Hun ideeën zijn terug te vinden in tegenwoordige seksuele opvoeding, huwelijkshandboeken en sekstherapieën. Centraal staat in dit artikel de vraag in welke mate over Havelock Ellis gesproken kan worden als seksuele bevrijder van de (hetero- en homoseksuele) vrouw. Iedereen heeft recht op seksueel genot volgens Ellis, maar wie bepaalt wat seksueel genot inhoudt en welke rol speelt het sekseverschil hierbij? Welk seksueel rolgedrag kent Havelock Ellis toe aan mannen en vrouwen? De totaal verschillende visies die Ellis heeft op aan de ene kant de heteroseksuele en aan de andere kant de homoseksuele vrouw worden met elkaar vergeleken.

'Sexual inversion'

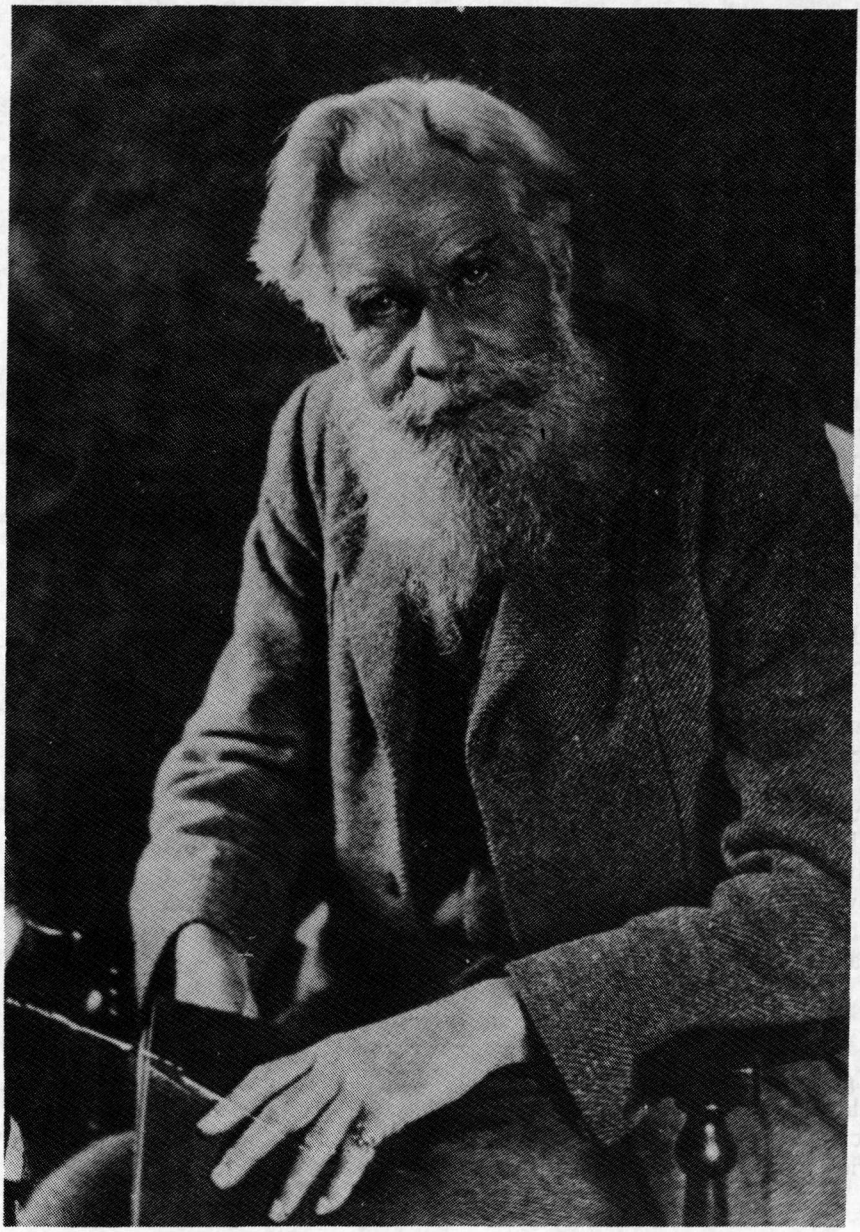
De gezichtspunten die Havelock Ellis erop na hield heeft hij nauwgezet beschreven in zijn zeer uitgebreide *Studies in the psychology of sex*, dat volgens Weeks nog altijd bestempeld wordt als een waardevolle kroniek die allerlei mogelijke vormen van seksueel gedrag en uitingsvormen beschrijft.[2] Het eerste deel hiervan, getiteld *Sexual inversion*,[3] werd in 1897 voor het

---

1 Dit artikel is een gewijzigde versie van een referaat geschreven voor het geschiedenis kernvak 'continuïteit en discontinuïteit in de geschiedschrijving van het sekseverschil'. Docente was drs. M.W.A. van Tilburg. Bij deze wil ik haar bedanken voor haar bijdrage aan de totstandkoming van dit artikel.

2 Weeks, Jeffrey, *Sex, politics and society: the regulation of sexuality since 1800* (London 1981), 2.

3 Dit betekent seksuele inversie/omkering, oftewel homoseksualiteit.

Havelock Ellis

'He was, one might say, a major formulator of liberal sexual ideology and therefore, ultimately, a cautious sex reformer rather than a sexual radical.' (Weeks, *Sex, politics and society: the regulation of sexuality since 1800* (London 1981), 152.)

eerst uitgegeven en zeer bekritiseerd. De visie die erin verkondigd werd ten aanzien van afwijkend sexueel gedrag in het algemeen en homosexualiteit van mannen en vrouwen in het bijzonder, de manier waarop het buiten de medische pers gepubliceerd was en de populaire toon van het werk waren alle aanleiding voor een zeer negatieve ontvangst binnen de gevestigde wetenschappelijke wereld.[4] In 1898 is er een proces gevoerd tegen George Bedborough, de uitgever en verkoper van dit deel van Ellis' boekwerk over 'seksuele inversie' oftewel homoseksualiteit. Een rechtbank in Engeland beschouwde *Studies in the psychology of sex* als 'lewd and obscene'. Alle delen, waaronder het controversiële deel over homoseksualiteit en andere 'seksuele afwijkingen', werden kort daarop vertaald in het Duits en in Duitsland uitgegeven. Ellis weigerde verdere delen in het Engels te publiceren tot in de dertiger jaren.[5] Engelse versies verschenen al wel voor die tijd in de Verenigde Staten.

Geschiedenis van de seksualiteit

Het standpunt dat seksualiteit een geschiedenis heeft roept nog altijd weerstand op; de dominante ideologie in de westerse samenleving bepaalt dat seksuele aktiviteit 'natuurlijk' is, aangeboren en instinktief, en dus altijd in grote lijnen hetzelfde blijft.[6]

Vrouwelijke seksualiteit werd als meer problematisch gezien in de victoriaanse ideologie dan mannelijke seksualiteit. Volgens Havelock Ellis was mannelijke seksualiteit onproblematisch, direkt en krachtig, gebaseerd als het was op de originele primitieve overwinning van het vrouwelijke door het mannelijke. Er bestonden talloze elkaar tegensprekende definities van vrouwelijke seksualiteit. De meest karakteristieke voor de victoriaanse preutsheid en haar onderdrukkende puritanisme was een volledig ontkennen van de vrouwelijke seksualiteit. Vrouwen werden beschouwd als seksueel passieve wezens, die hun hele bestaan aan mannen ontlenen. Havelock Ellis is toonaangevend in zijn kritiek op de ontkenning van de vrouwelijke seksualiteit. Hij schreef over de 'erotic rights' van de vrouw, waarmee hij als één van de eersten het bestaan van de vrouwelijke seksualiteit en het belang van seksueel genot voor beide seksen erkende. Welke invulling Havelock Ellis geeft aan de seksualiteit van de vrouw, de manier waarop zij genot zou zoeken en vinden, wordt in de volgende paragraaf uiteengezet.

In het tweede deel van dit artikel komt de poging van Havelock Ellis aan de orde waarbij hij tracht een vorm van afwijkend seksueel gedrag tussen vrouwen te plaatsen binnen zijn theorieën. Havelock Ellis heeft als één van de eersten het lesbianisme serieus bestudeerd en beschreven. Zijn ideeën zijn opgepikt en uitgedragen door lesbische vrouwen van toen. Ter illustratie wordt aan het eind van dit artikel kort ingegaan op de invloed die Havelock Ellis gehad heeft op de auteur van *The well of loneliness*, Radclyffe Hall, die algemeen bekend en berucht werd door haar boek en haar verschijning. Radclyffe Hall gaf met *The well of loneliness* het lesbianisme een naam en

4 Weeks, *Sex, politics and society*, 104.
5 Weeks, *Sex, politics and society*, 142.
6 Caplan, Pat (ed.), *The cultural construction of sexuality* (London 1987), 3.

een imago gedurende deze periode en nog lang daarna. De belangrijke mate waarin Havelock Ellis aan dit imago heeft bijgedragen wordt uiteengezet.

Er zijn veranderingen in definities en houdingen te ontdekken, ten aanzien van homoseksualiteit aan het begin van de twintigste eeuw.[7] Havelock Ellis was niet de eerste die zich rond die tijd bezighield met het verschijnsel homoseksualiteit. Andere bekende namen zijn: Edward Carpenter, Karl Ulrichs, Magnus Hirschfeld en Ernst von Krafft-Ebing.[8] Visies van deze wetenschappers worden in dit artikel buiten beschouwing gelaten, evenals de visie van Havelock Ellis op de homoseksualiteit van mannen.[9]

Havelock Ellis kwam in opspraak door zijn visie op homoseksualiteit. Hij predikte een grotere tolerantie van verschillende seksuele afwijkingen, waaronder homoseksualiteit, sadisme, masochisme, etc. Volgens hem zijn alle vormen van abnormale seks voornamelijk uitingsvormen van het normale, in wezen niet gevaarlijk en geworteld in onschuld. In zijn autobiografie geeft hij op de volgende manier uiting aan zijn affiniteit met het 'afwijkende': 'I have always instinctively desired to spiritualise the things that have been counted low and material'.[10] Uit zijn invulling van zowel het 'normale' (heteroseksuele) als het 'abnormale' (homoseksuele) gedrag van vrouwen zal blijken in hoeverre Havelock Ellis' visie als traditioneel of vooruitstrevend beschouwd kan worden.

Het heteroseksuele verlangen van vrouwen

Vrouwelijke bescheidenheid en zedigheid is volgens Ellis geworteld in instinktieve angst, een uitdrukking van de vrouwelijke seksuele impulsen en noodzakelijk om mannelijke passie op te wekken. De vrouw die deze angst mist[11] is seksueel niet aantrekkelijk voor de heteroseksuele man.[12] Jackson geeft het belang van deze angst als volgt aan: 'It is an essential element in courtship, which for Ellis means the pursuit and conquest of the female by the male which is re-enacted in every heterosexual act, and is clearly observed in animals and 'savages', as well as in 'civilized' men and women.'[13] Volgens Ellis geven vrouwen soms de indruk dat ze niet geïnteresseerd zijn in seks, ook al zijn ze het in werkelijkheid wèl. Jackson meent dat dit gaat lijken op een griezelig voorbeeld van een mannelijke rechtvaardiging voor het verkrachten van vrouwen. Want ook al heeft geslachtsgemeenschap plaats tegen de wil van een vrouw, het gebeurt gewoonlijk met de toestemming van haar onderbewuste instinkt, aldus Havelock Ellis. De vrouwelijke angst en bescheiden-

---

7 Victoriaanse ideeën als *'Loss of sperm leads to weakness'* raken achterhaald, Caplan (ed.), *Cultural construction*, 4.

8 Hirschfeld, Magnus, *Die Homosexualitäte des Mannes und des Weibes* (Berlin 1920). Krafft-Ebing, Ernst von, *Psychopathia Sexualis, with especial reference to the antipathic sexual instinct* (Zürich 1922, eerste uitgave 1886).

9 Havelock Ellis beschreef de homoseksualiteit van mannen veel uitvoeriger dan de homoseksualiteit van vrouwen.

10 Ellis, H., *My life* (London 1940), 363.

11 Hier kom ik nog op terug.

12 Ellis, Henry Havelock, *Studies in the psychology of sex I* (London 1913), 1. (eerste uitgave 1896-1928).

13 Jackson, Margaret, 'Sexology and the social construction of male sexuality (Havelock Ellis)', in: Coveney, L., *The sexuality papers* (London 1984), 54.

heid moeten namelijk overwonnen worden: 'modesty is made to overcome... It is an inevitable by-product of the naturally aggressive attitude of the male in sexual relationships, and the naturally defensive attitude of the female.'[14]

Een belangrijk aspekt van seksueel verlangen van de vrouw is volgens Ellis, dat de gunsten van de vrouw door verrassing gewonnen worden en niet door wederzijdse overeenstemming. Zoals boven al aangegeven: des te bescheidener de vrouw, des te banger, des te seksueel opwindender is ze voor de man en hoe heviger haar eigen seksueel verlangen.

Havelock Ellis was één van de eersten, die het idee onderzocht, dat vrouwelijk seksueel verlangen fluktueert volgens een bepaalde kringloop. Ook mannen zouden een seksueel ritme hebben: hun seksueel verlangen is periodiek en daardoor biologisch bepaald en onvermijdelijk: 'ze kunnen het niet helpen'[15], het zijn 'uncontrollable urges' volgens Ellis.[16]

Voor mannen heeft seksuele aktiviteit niet alleen te maken met seks, maar ook met macht en geweld. Een vrouw heeft pijn nodig van de man die van haar houdt om seksueel genot te ervaren, het is een onderdeel van de liefde van de man voor de vrouw. Als de man voelt dat hij de vrouw echt pijn doet, stopt hij ermee, aldus Ellis.[17]

Frigiditeit en moederschap

Havelock Ellis geeft een verklaring voor het feit dat veel vrouwen een aversie hebben tegen geslachtsgemeenschap: de sterke seksuele impulsen van vrouwen worden vaak onderdrukt. Gedeeltelijk omdat de mannen de vrouwen niet doen ontwaken[18] en omdat de pijn soms niet omgezet wordt in genot. Havelock Ellis vond het belangrijk frigiditeit te genezen,[19] omdat het de huidige samenleving bedreigde. Het huwelijksinstituut moest worden gehandhaafd en de belangrijkste funktie van de vrouw binnen het huwelijk moest verdedigd worden: het moederschap, 'woman's supreme function... The task of creating a man needs the whole of a woman's best energies'.[20]

Elke gezonde vrouw behoort haar reproduktieve funktie ten minste eenmaal in haar leven uit te oefenen, ze zou nooit de funktie van een man over kunnen nemen: 'Women's function in life can never be the same as men's, if only because women are the mothers of the race'[21] en haar intelligentie is volledig op het baren gericht: 'women's brains were in a certain sense... in their wombs'.[22]

---

14 Ellis, *Studies I*, 40.
15 Feministes streden juist hiertegen in hun poging mannen te doen beseffen dat ze seksuele zelfbeheersing konden en moesten uitoefenen.
16 Coveney (ed.), *Sexuality papers*, 65.
17 Ellis, *Studies III*, 82.
18 Ellis viel mannen aan op hun onhandigheid en bruutheid tijdens de seksuele daad, aldus Weeks,*Sex, politics and society*, 147.
19 Door bijvoorbeeld hypnose toe te passen.
20 Ellis, *Studies VI*, 7.
21 Weeks, *Sex, politics and society*, 126 verwijst naar Ellis, *The task of social hygiene* (London 1912), 186.
22 Ellis, *Studies III*, 253.

Havelock Ellis geeft uitdrukking aan zijn bezorgdheid over de toenemende tendens van vrouwen om hun funktie als moeder neer te leggen: 'The most vital problem before our civilisation today is the problem of motherhood, the question of creating human beings best suited for modern life'[23] en hij beschuldigt feministen ervan vrouwen weg te halen van hun 'laws of their own nature'.

'Subjection of women' en 'the art of love'

Havelock Ellis dekt zich in tegen de mogelijk negatieve ontvangst van zijn ideeën over het samengaan van liefde en pijn. Hij zegt zich ervan bewust te zijn veel achtenswaardige mensen te compromitteren met deze ideeën. In zijn verdediging stelt hij dat de diskussie over de onderwerping van vrouwen achterhaald zou zijn. Zijn visie is volgens hem te zeer gevestigd om nog in twijfel te trekken:

> I am well aware that in thus asserting a certain tendency in women to delight in suffering pain... many estimable people will cry out that I am degrading a whole sex and generally supporting the 'subjection of women'. But the day for academic discussion concerning the 'subjection of women' has gone by. The tendency I have sought to make clear is too well established by the experience of normal and typical women - however numerous the exceptions may be - to be called into question.[24]

Havelock Ellis beroept zich op zijn kennis van de fundamentele instinkten waarop het leven is gebouwd, die juist en accuraat zou zijn. Eén van die fundamentele instinkten waarop het leven volgens Ellis is gebaseerd is de machtsuitoefening van mannen over vrouwen. Eén van de wetten van de vrouwelijke 'nature' is dat vrouwen de fysieke pijn tijdens de overmeestering als genot ervaren.

Dat de meeste mannen egoïstisch en brute minnaars zijn, ligt aan hun gemis aan opleiding in de 'art of love', wat geen reden tot ongerustheid hoeft te zijn, aldus Ellis.[25] De man moet op een subtiele manier de vrouwelijke weerstand overwinnen door deze 'art of love'. Hij speelt zoete en harmonieuze melodieën op zijn vrouw, het instrument: 'She is, on the physical side, inevitably the instrument in love; it must be in his hand and his bow which evoke the music'.[26] Met 'the art of love' bedoelt Ellis, dat vrouwen mannelijk geweld als onvermijdelijk leren accepteren en mannelijke seksuele eisen als normaal. Mannen leren in vrouwen 'an emotional condition which leads her to surrender'[27] te doen ontwaken.[28] Vrouwen moeten dus leren dat mannelijke seksuele behoeften natuurlijk en onvermijdelijk zijn, dat ze alleen seksueel genot kunnen krijgen door erin toe te stemmen overwonnen te worden en te genieten van onderwerping aan mannen. Dat zijn dan hun

---

23 Weeks, *Sex, politics and society*, 126 verwijst naar Ellis, *The task*, 186.
24 Ellis, *Studies III*, 103.
25 Caplan (ed.), *Cultural construction*, 56.
26 Ellis, *Studies III*, 69.
27 Ellis, *ibidem*, 1913, III, p. 69.
28 Coveney (ed.), *Sexuality papers*, 62.

erotische rechten.[29] Deze 'art of love' is eerder een 'art of possession and control'.[30] Het is het gevolg van het model van seksualiteit dat Ellis construeert, waarin macht, pijn en genot onafscheidelijk verbonden zijn. Mannelijke dominantie en vrouwelijke onderwerping zijn niet alleen onvermijdelijk maar essentieel voor het seksuele genot van zowel man als vrouw.

De heteroseksuele vrouw heeft volgens Havelock Ellis een eigen seksuele beleving, maar uit de invulling die hij eraan geeft blijkt dat zijn ideeën in wezen nog als victoriaans te bestempelen zijn. In het volgende deel wordt ingegaan op de visie van Ellis op de seksualiteit tussen vrouwen.

'Sexual inversion' bij vrouwen

Volgens Ellis was er vrij weinig bekend over seksuele inversie van vrouwen. Krafft-Ebing schreef in 1901 dat nauwelijks 50 gevallen bekend zijn. Ellis noemt hiervoor enkele redenen, die hier niet uitgewerkt worden.[31] Ellis ziet, evenals Krafft-Ebing, de liefde tussen vrouwen als ziekelijk en hij geeft volgens Faderman gevallen weer van psychisch gestoorde vrouwelijke patienten, die toevallig hun primaire interesses op vrouwen gericht hebben, zoals andere vrouwelijke psychoten juist gericht zijn op mannen.[32]

Mannelijke homoseksuelen zijn volgens Ellis zelden betrokken bij agressieve daden, hoewel ze regelmatig zelfmoord plegen. Homoseksuele vrouwen daarentegen zijn vaak betrokken bij gepassioneerde misdaad. Havelock Ellis beschrijft het geval 'Alice Mitchell' in zijn hoofdstuk *Sexual inversion in women*.[33] Deze 'invert', zoals hij een homoseksuele vrouw noemt, snijdt de keel van haar minnares door, zonder dat ze door gekte 'overmand' zou zijn geraakt: 'In this case a congenital sexual invert, Alice Mitchell, planned a marriage with Freda Ward, taking a male name and costume. This scheme was frustrated by Freda's sister, and Alice Mitchell then cut Freda's throat. There is no reason to suppose that she was insane at the time of the murder.'[34] Dit voorbeeld wordt gevolgd door enkele andere gevallen van (pogingen tot) moord door lesbische vrouwen. Na deze voorbeelden stelt Havelock Ellis nog dat 'Homosexual relationships are also a cause of suicide among women'.[35]

'True inverts'

Ellis splitst de groep vrouwelijke homoseksuelen in de 'true invert' en de 'spurious imitation', die van elkaar te onderscheiden zijn volgens drie criteria, waar de echte 'invert' in tegenstelling tot de 'spurious imitation' aan voldoet:

---

29 Caplan (ed.), *Cultural construction*, 58.
30 Coveney (ed.), *Sexuality papers*, 65.
31 Ellis, *Studies I*, 203-204.
32 Faderman, Lilian, *Surpassing the love of men: romantic friendship and love between women from the Renaissance to the present* (London 1981), 241.
33 In de *Psychology of sex*.
34 Ellis, *Studies I*, 201.
35 Faderman, *Surpassing the love*, 241, vraagt zich af of heteroseksuele relaties niet eveneens aanleiding tot zelfmoordpogingen zijn onder vrouwen.

- jeugdverliefdheden op vrouwen;
- komen uit een familie met aangeboren afwijkingen (Miss S. 'She belongs to a family in which there is a marked neuropathic element'. Miss B. 'Among her brothers and sisters, one is of neurotic temperament and another is inverted'. En over Alice Mitchell: 'She was a typical invert of a very pronounced kind. Her mother had been insane and had homicidal impulses.'[36]);
- een 'more or less distinct trace of masculinity' (Ellis nogmaals over Alice Mitchell: 'She was masculine in her habits from her earliest years'.[37]

Wat dit laatste punt betreft is Ellis nogal onduidelijk. Aan de ene kant geeft hij toe dat voor de 'invert' fysiek gezien geldt dat 'her person and manners, though careless, are not conspicuously man-like'.[38] Ze heeft wel vaak een jongensachtig voorkomen, maar er zijn geen anatomische karakteristieken te onderscheiden, die hiermee verband houden, aldus Ellis. Soms uit zich het mannelijke gedrag alleen in het feit dat ze toenadering zoekt tot vrouwen waartoe ze zich aangetrokken voelt.[39] Zo is er bijvoorbeeld niet aan te geven dat ze vormen van mannelijke haargroei zouden hebben.[40]

Aan de andere kant beschrijft Havelock Ellis verschillende gevallen van lesbische vrouwen met extreme haargroei rond navel en tepels en op tenen en benen en met mannelijke spierkracht en een zware stem.[41]

Vervolgens bespreekt Ellis het gedrag van de 'invert' ten opzichte van mannen: ze behandelt alle mannen koel, al is het mogelijk dat ze mannelijke vrienden heeft. Meestal voelt de 'invert' zich absoluut onverschillig ten opzichte van mannen en niet zelden heeft ze er een afkeer van, aldus Ellis. Dit laatste gevoel wordt - in de regel - instinktief met eenzelfde weerzin beantwoord door mannen. Een voorbeeld, Miss S.: 'She says she cannot care for men, but all her life has been "glorified and made beautiful by friendship with women", whom she loves as a man loves women.'[42]

Een ander voorbeeld van een ware 'invert', Miss V., die ermee akkoord gaat dat haar ervaringen gepubliceerd worden ten behoeve van andere vrouwen die nu lijden zoals zij geleden heeft:

> I am a teacher in a college for women... My physique has nothing masculine in it that I am aware of; but I am conscious that my walk is mannish, and I have very frequently been told that I do things... 'just like a man'. My voice is quite low but not coarse. I dislike household work, but am fond of sports, gardening, etc. When so young that I cannot remember it, I learned to whistle, a practise at which I am still expert. When a young girl, I learned to smoke, and should still enjoy it.[43]

---

36 Ellis, *Studies I*, 201.
37 Ellis, *Studies I*, 201.
38 Ellis, *Studies I*, 136-137.
39 Ellis, *Studies I*, 134.
40 Ellis, *Studies I*, 253.
41 Ellis, *Studies I*, 254-256.
42 Ellis, *Studies I*, 223.
43 Ellis, *Studies*, 229-230.

Pseudo-homoseksuelen en 'femmes'

Havelock Ellis vindt de 'spurious imitation'-homoseksuele vrouwen slechts 'pseudo'-homoseksuelen. De echte homoseksuelen zijn nu eenmaal zo geboren en niets kan hen normaal maken. Pseudo-homoseksuelen zijn (en blijven) heteroseksuele mensen die betrokken kunnen raken bij homoseksueel gedrag, eerder door omstandigheden dan door natuurlijke neigingen:

> This kind of homosexuality is specially fostered by those employments which keep women in constant association, not only by day, but often at night also, without the company of men. This is, for instance, the case with the female servants in large hotels, among whom homosexual practices have been found very common... The circumstances under which numbers of young women are employed during the day in large shops or factories, and sleep in the establishment, two in a room or even two in a bed, are favorable to the development of homosexual practice.[44]

Een groep waarin homoseksualiteit nauwelijks te achterhalen valt, wordt gevormd door de vrouwen tot wie de echte geïnverteerde vrouw zich het meest aangetrokken voelt. Deze vrouwen verschillen van 'normale',[45] ze zijn niet 'repelled or disgusted by lover-like advances from persons of their own sex.' Ze voelen zich meestal niet aangetrokken tot de gewone man. En wat hun uiterlijk betreft, ze hoeven geen knap gezicht te hebben, wel hebben ze vaak een goed figuur en zijn ze altijd vrouwelijk:

> Their faces may be plain or ill-made, but not seldom they possess good figures: a point which is apt to carry more weight with the inverted woman than beauty of face. On the whole, they are women who are not very robust and well developed, physically or nervously, and who are not well adapted for child-bearing, but who still possess many excellent qualities and they are always womanly.[46]

Deze 'roleplaying' van een 'mannelijke' en een 'vrouwelijke' homoseksuele vrouw door Havelock Ellis is gebaseerd op zijn geloof dat het per definitie een 'mannelijk' voorrecht was om seksuele toenadering tot vrouwen te zoeken. Dit 'mannelijk' moeten zijn om een vrouw te veroveren heeft de basis gevormd voor de ideeën van *'butch'* en *'femme'* in met name de jaren vijftig van de twintigste eeuw. Jeffreys ziet als een mogelijke herkomst van de 'rollenspel'-ideeën van Havelock Ellis de toenmalige mannelijke erotica: 'The clearly mythological nature of many of his assertions would suggest that he is more than likely to have derived his roleplaying ideas from the less than reliable source from which he obtained much of his evidence on lesbian practice, i.e. contemporary male erotica.'[47]

Ellis geeft een typering van de 'true lesbian', die als zodanig is geaccepteerd door vele lesbiënnes, dat ze 'butches' werden omdat dat gedrag demon-

---

44 Ellis, *Studies*, 127.

45 Heterosexuele vrouwen worden hier bedoeld.

46 Ellis, *Studies I*, 222.

47 Lesbian History Group (ed.), *Not a passing phase: reclaiming lesbians in history 1840-1985* (London 1989), 163 verwijst naar: Jeffreys, *The spinster and her enemies: feminism and sexuality 1880-1930* (London 1985), het hoofdstuk 'Women's friendships and lesbianism'.

streerde dat ze tot de groep 'echte' homoseksuele vrouwen behoorden en 'genuine articles' waren. Door zich op die manier te profileren zouden ze gezien en serieus genomen worden, zonder dat ze gedwongen zouden worden tot heteroseksuele patronen: 'Only by asserting one's identity so vehemently, could you begin to be noticed and taken seriously'.[48]

Stephen Gordon in *The well of loneliness*

Het masculiene beeld van de Engelse schrijfster Marguerite Radclyffe Hall (1880-1943) heeft jarenlang het lesbisch imago bepaald: kortgeknipt haar, herenkleding, de linkerhand stoer in de zak en kleine groene sigaartjes rokend. Ze voldeed wat uiterlijk en gedrag betreft aan de kenmerken die Havelock Ellis aan de 'true invert' toekende. Radclyffe Hall tartte met haar mannelijke gedrag en verschijning haar tijdgenoten, wilde aandacht trekken en serieus genomen worden. De hoofdpersoon in haar in 1928 verschijnende roman *The well of loneliness*, is het nauwelijks gecamoufleerde alter ego van Radclyffe Hall.

Radclyffe Hall ontwikkelde de persoonlijkheid van de hoofdfiguur Stephen Gordon op basis van de ideeën en visies van wetenschappers als Ulrich, Krafft-Ebing en Havelock Ellis. Bij de geboorte vertoont het meisje (dat van haar vader een jongensnaam krijgt) Stephen al de typische uiterlijke kenmerken van de geïnverteerde, die haar hele verdere leven zullen bepalen: brede schouders, smalle heupen, opvallend groot en sprekend haar vader. Net als haar vader heeft ze een (weliswaar kleine) kloof in haar kin en een zekere achteloosheid in haar houding 'a certain crude lack of grace in her movements, a certain unconscious defiance'[49]. De kleine Stephen haat de meisjeskleren waar haar moeder haar zo graag in ziet: 'How she hated soft dresses and sashes, and ribbons, and small coral beads, and openwork stockings!'.[50] Stephen draagt liever broeken en ze blinkt uit in jongensspelletjes.

Als volwassen vrouw blijkt Stephen een sterk en atletisch lichaam te hebben '... her body with its muscular shoulders, its small compact breasts, and its slender flanks of an athlete'.[51] Menigeen ziet haar aan voor een slanke jongeman.

De rol van het feminisme

Homoseksualiteit onder vrouwen leek aan het begin van de twintigste eeuw in West-Europa toe te nemen. Dit baarde Ellis zorgen. Enkele invloeden die dit in de hand zouden werken waren volgens hem: de groeiende onafhankelijkheid van de vrouwen en hun afnemende behoefte te trouwen: 'The women's movement has involved an increase in feminine criminality and in feminine insanity... In connection with these we can scarcely be surprised to find an

48 Faderman, *Surpassing the love*, 245.
49 Radclyffe Hall, *The well of loneliness* (London 1982), 11.
50 Radclyffe Hall, *The well*, 16.
51 Radclyffe Hall, *The well*, 187.

increase in homosexuality, which has always been regarded as belonging to an allied, if not the same, group of phenomena.'[52]

Onafhankelijkheid leidde volgens Ellis vooral tot homoseksueel gedrag, wanneer vrouwen buitenshuis gingen werken, waar ze in kontakt kwamen met andere onafhankelijke vrouwen: 'they might find love where they find work'. Invloeden als de emancipatiebeweging kunnen homoseksualiteit niet direct veroorzaken, maar ze ontwikkelen de kiemen ervoor en veroorzaken 'spurious imitation', een onechte imitatie die mede het gevolg is van het feit dat de 'true inverts' met hoge intelligentie veel invloed hebben op andere vrouwen.[53]

Ellis erkent de legitimiteit van de vrouwelijke homoseksualiteit,[54] maar vind het moeilijk om het te conceptualiseren binnen de termen van zijn seksuele theorieën. Zijn hoofdstukken in *Sexual inversion* over lesbianisme zijn achtergebleven bij zijn hoofdstukken over mannelijke homoseksualiteit en hij meent dat terwijl mannelijke homoseksuelen niet 'vrouwelijk' zijn, lesbiënnes wel 'mannelijk' zijn. Het lijkt erop alsof hij lesbianisme alleen kan conceptualiseren als een 'vermannelijking' van het vrouw-zijn, terwijl tegenwoordig vele lesbiënnes hun homoseksualiteit zien als de meest vèrgaande vorm van vrouwelijke autonomie ten opzichte van mannen.[55]

Konklusie

De mannelijke dominantie en vrouwelijke onderwerping zijn volgens Havelock Ellis biologisch bepaald, inherent aan heteroseksuele relaties èn essentieel voor vrouwelijk seksueel genot.

Havelock Ellis' werk kan volgens mij gedeeltelijk gezien worden als een antwoord op de bedreiging van de macht van mannen door feministische tendensen. Havelock Ellis wantrouwde de opkomende vrouwenbeweging. De onafhankelijke vrouw vormde een bedreiging voor de gevestigde orde, ze doorbrak de manier waarop de samenleving geordend was, omdat ze er meer en meer voor koos géén kinderen te krijgen, niet te trouwen ('If they gained all the freedom that feminists agitated for, what would attract them to marriage?')[56] of, als ze getrouwd was, te scheiden. Feministen verzetten zich tegen de mythe dat seksueel misbruik van vrouwen een onfortuinlijk maar onoverkomelijk resultaat was van een natuurlijke mannelijke behoefte. Zij zagen mannelijke seksualiteit als een mannelijk machtsmiddel, niet biologisch bepaald en dus beheersbaar.[57]

De visie van Henry Havelock Ellis op lesbianisme is op een vergelijkbare manier te verklaren: lesbische vrouwen zijn niet alleen economisch en sociaal

---

52 Ellis, *Studies I*, 261.
53 Ellis, *Studies I*, 261-262.
54 Zijn vrouw Edith was lesbisch, aldus Weeks, *Sex, politics and society*, 147. Ook andere schrijvers behandelen dit: Coveney (ed.), Lilian Faderman, Pat Caplan en Vincent Brome, *Havelock Ellis: philosopher of sex: a biography* (London 1979).
55 Weeks, *Sex, politics and society*, 147 verwijst naar de publikatie die hij met Rowbotham heeft geschreven in 1977. Rowbotham, Sheila and Jeffrey Weeks, *Socialism and the new life: the personal and sexual politics of Edward Carpenter and Havelock Ellis* (London 1977).
56 Faderman, *Surpassing the love*, 237.
57 Coveney (ed.), *Sexuality papers*, hoofdstuk 1.

onafhankelijk van mannen, ook *seksueel*, hetgeen een nog grotere bedreiging is voor de gevestigde maatschappelijke orde. De rol die Havelock Ellis de echte geïnverteerden toeschreef, geeft zijn poging weer deze 'true invert' ergens een plaats te geven naast zijn theorieën over seksualiteit tussen mannen en vrouwen. Uit deze poging blijkt dat hij heteroseksualiteit wel en homoseksualiteit nauwelijks weet te conceptualiseren binnen zijn theorieën. Ellis heeft vooral moeite met de verschijningsvorm van de 'true invert'. Door haar 'mannelijke' kenmerken toe te schrijven kon hij waarmaken dat de geïnverteerde zich het privilege dat gewoonlijk aan mannen voorbehouden was - het centraal stellen van een vrouw als liefdesobjekt - toeëigende.

Radclyffe Hall beschrijft in haar roman *The well of loneliness* het liefdesleven van de 'true invert' Stephen Gordon. Stephen voldoet in menig opzicht aan het stereotype beeld van de homoseksuele vrouw, zoals Havelock Ellis haar getypeerd had. Welke kanttekeningen er ook door talloze (met name lesbische) vrouwen gemaakt zijn bij *The well of loneliness*, er volgde een uitvoerige diskussie waarin het door Radclyffe Hall geschapen beeld en imago van de lesbische vrouw centraal stond. Deze discussie zorgde voor een aanpassing en verandering van dit stereotype 'Stephen Gordon'-beeld.[58]

Uit Havelock Ellis' invulling van zowel hetero- als homoseksualiteit van vrouwen blijkt dat zijn visie ten aanzien van de seksualiteit van vrouwen in het algemeen weinig vooruitstrevend en zelfs onderdrukkend te noemen is. Maar in zekere zin kan Ellis beschouwd worden als een seksuele hervormer. Hij onderkende dat vrouwen een eigen seksualiteit hadden, al betekende 'a woman's right to sexual pleasure' hetzelfde als voldoen aan wat mannen seksueel van haar verwachten en geen 'female sexual autonomy'[59]. Ook heeft Havelock Ellis een belangrijke rol gespeeld in de totstandkoming van de 'seksuologie' als wetenschap.[60] Maar in de praktijk gingen zijn theorieën tégen de belangen van vrouwen in en zorgden ze voor de handhaving van de seksuele overheersing door mannen. Daarom noem ik Havelock Ellis geen radikale seksuele hervormer, maar sluit ik me eerder aan bij Weeks:[61] Havelock Ellis is een voorzichtige seksuele hervormer in het belang van de patriarchale gevestigde orde.

---

58 Ester Newton heeft hier een interessant artikel over geschreven: 'The mythic mannish lesbian: Radclyffe Hall and the new woman', in: *Signs* 9 (1984) 4, 557-575. Zie ook Ruehl, Sonja, 'Inverts and experts: Radclyffe Hall and the lesbian identity', in: Brunt, Rosalind en Caroline Rowan (eds.), *Feminism, culture and politics* (London 1982), 15-36. En: Faderman, Lilian, 'The morbification of love between women by 19th-centyry sexologists', in: *Journal of homosexuality* 4 (1978) 1, 73-90.

59 Coveney (ed.), *Sexuality papers*, 49.

60 Caplan (ed.), *Cultural construction*, 53.

61 Zie het citaat op de eerste pagina van dit artikel.